

PAPER DETAILS

TITLE: SÖZDİZİMSEL SANAL ÇIZGI YAKLASIMIYLA NEV'Î'NİN ÜÇ GAZELİ ÜZERİNE
UYGULAMALI BİR İNCELEME

AUTHORS: Özlem DEMİREL DÖNMEZ

PAGES: 105-122

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1431845>

SÖZDİZİMSEL SANAL ÇİZGİ YAKLAŞIMIYLA NEV'Î'NİN ÜÇ GAZELİ ÜZERİNE UYGULAMALI BİR İNCELEME

Doç. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ*

ÖZ

Bu çalışmada, tarafımızca ileri sürülen “Sözdizimsel Sanal Çizgi Yaklaşımı”yla 16. yüzyıl divan edebiyatı şairi Nev'î'nin üç gazeli üzerine bir inceleme yapılmıştır. Çalışmanın amacı, söz konusu yaklaşımın söz dizimiyle anlam arasındaki ilişkinin çözümlenmesine sunduğu katkının ortaya konulmasıdır.

“Sözdizimsel Sanal Çizgi Yaklaşımı”, şiirde yer alan aynı ögelerin sanal bir çizgiyle birleştirilmesi sonucu ortaya çıkan geometrik şekillerin anlamsal yorumu şeklinde tanımlanabilir. Yaklaşım, cümlelerin ögelerinin dizilişinin metnin bütünlüğü içinde anlam kazandığı ve metin içerisinde yer alan aynı ögelerin birleştirilmesi sonucu anlamlı şekiller elde edileceği hipotezi üzerine kurulmuştur.

Öncelikle şiirde yer alan ögeler cümle sırası esas alınarak bir tabloya yerleştirilmiş ve aynı olan ögeler yine sıra gözetilerek birleştirilmiş ve bu tabloya ögelerin kesişmesi tablosu ismi verilmiştir.

Şiirler ögelerin kesişme tablosu esas alınarak değerlendirilmiştir. Ögelerin kesişme tablosu şiirin tamamını kapsar ve şiirin anlamı ile geometrik şekiller arasındaki ilişkiyi kuş bakışı görmemizi sağlar. İncelemiş olduğumuz her üç şiirde de ortaya çıkan geometrik şekiller ile anlam arasındaki ilişki şaşırtıcı bir netliktedir. Paralel uzanan ögelerdeki yakın anlamlılık, dik açılarının kararlılığı hatırlatması, zıt yöne bakan üçgenlerin şiirin tamamına yansıyan tezatla uyumu, iç içe geçmiş, birbirini takip eden üçgenlerin bir döngüye benzerliği söz dizimi anlam ilişkisi açısından dikkat çekicidir.

İncelemiş olduğumuz üç gazelden elde ettiğimiz verilere dayanarak, “Sözdizimsel Sanal Çizgi Yaklaşımı”nın işlevsel olduğunu, anlam incelemelerine, söz dizimi ve anlam ilişkisinin çözümlenmesine olumlu katkılarının olacağını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Söz dizimi, Anlam, Teori, Sanal, Geometri.

A PRACTICAL INVESTIGATION OF NEVİ'S THREE ODES WITH VIRTUAL SYNTACTIC LINE APPROACH

ABSTRACT

In this study, 16th century divan literature poet Nevi's three odes has been investigated with “Virtual Syntactic Line Approach” which is put forward by us. The aim of this study is to investigate the mentioned approach in a practical way by analyzing the relationship between syntax and meaning.

“Virtual Syntactic Line Approach” can be defined as combining the same elements in the poem by virtual lines and deducing meaning-wise interpretations from the geometric shapes. The approach is established upon the hypothesis that the ordering of the elements of a sentence gain meaning in the unity of the text and when the same elements of the text is combined meaningful geometric shapes are obtained.

* İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, ozlem.demirel@inonu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-1965-2554

First of all, the items in the poem were placed in a table based on the sentence order, and the same items were combined in order and this table was named as the intersection of the elements. Poems were evaluated on the basis of the intersection table of the elements. Intersection of the elements table covers the whole poem and gives us the opportunity to see the relationship between the meaning of the poem and geometric shapes with bird's-eye view. The relationship between the geometric shapes and meaning is spectacular in three of the investigated odes. It is attention getting syntax in terms of meaning relation that the parallel lines show near-synonym, right angle reminds determination, opposite triangles are in harmony with the contradiction which is reflected in the whole poem and the consecutive triangles reflect a cycle.

Basing "Virtual Syntactic Line Approach" on the data obtained from the investigated three odes, we can conclude that this approach is functional and can give contribution to meaning investigations, syntax and meaning relationship studies.

Keywords: Syntax, Meaning, Theory, Virtual, Geometry

Giriş

Bu çalışma, cümlelerin öğelerinden yola çıkılarak şiirde anlatılan farklı ve saklı anlamlara ulaşma, bir çeşit gizem çözme merakının sonucu olarak tarafımızdan bulunan "Sözdizimsel Sanal Çizgi Yaklaşımı"nın işlevsel olup olmadığını ispat çabasının bir sonucudur.

"Sözdizimsel Sanal Çizgi Yaklaşımı"nın ileri sürdüğü temel düşünce, şiirde yer alan öğelerin birleştirilmesi sonucu elde edilen geometrik şekillerin şiirin anlamını yansıttığı ve aralarında karşılıklı bir ilişki olduğu yönündedir. Bu hipoteze göre elde edilen geometrik şekillerden yola çıkılarak anlamda derinliğe ulaşılabilir, yorumun sağlanması yapılabilir ve böylece dizim ile anlamın görünenden daha yoğun bir ilişkiler ağı içerdiği ileri sürülebilir.

Sözün dizilişi her cümlede farklıdır, konuşma dilinde ve yazı dilinde, düz yazıda ve şiirde öğelerin dizilişi değişmektedir. Bu diziliş bazen konuşma dilinde olduğu gibi en kestirmeden anlama ulaşmaya hizmet ederken bazen de şiirde olduğu gibi az sözle çok şeyi en güzel ve etkileyici şekilde anlatmayı sağlar. Muhtasar ve pek çok anlamı mündemiç olan şiir, söz diziminin en münferit şekilleriyle görülebileceği yerdir.

Kuru bir kurallar yığınınından ibaret olmayan söz dizimi ile anlam arasındaki ilişki, neredeyse her dönemde, sözün muradını çözmek isteyenlerin alâkasını cezbetmiştir.

İslam dünyasında metne anlam verme çabası daha çok Kur'an üzerine yoğunlaşmakta olup müthiş bir anlam zenginliğine, fesahate ve ahenge sahip olan Kur'an'ın dilini ve üslubunu anlama gayreti hemen her dönemde mevcut olmuştur. Kur'an'ın dilini çözümlmeye çalışan bazı âlimlerin bu yolda söz dizimine başvurduğu da görülmektedir. Bunlardan biri de Cürcânî'dir.

"Cürcânî'nin 11. yüzyılda Kur'ân'ın i'câzını ve fesâhatini açıklamak üzere kaleme aldığı *Delâilu'l-i'câz* adlı eserinde ortaya koyduğu söz dizimi teorisi, sözün fesâhatini dilbilimsel ve felsefî açıdan tutarlı bir şekilde açıklamak üzere geliştirilen ancak özü itibarıyla dil ve sözün hakikatine ilişkin bir teoridir. Cürcânî teorisinde, kelimelerin ancak sözlük anlamları ve gramatik işlevleri cihetinden açıklanabilen yapısal bütünlüğünü

vurgulayarak gerek ve yeter şartlarıyla fesâhati de nahvî anlamların gözetilme vecihlerine bağlamaktadır” (Boyalık 2014: 17, 19).

Cürcânî henüz 11. asırda Kur'an'ın fesahatini söz dizimiyle bağlantılı olarak açıklamaya çalışırken Mesnevî şârihi Şem'î Şem'ullah Efendi'nin 16. asırda, *Şerh-i Mesnevî*'sinde bazı beyitleri yorumlarken dizelerin Sözdizimsel çeşitliliğine ve buna bağlı olarak anlam farklılıklarına dikkat çektiği görülmektedir (Koçoğlu 2012: 2254).

Koçoğlu, farklı dönemlere ait iki metin yorumlama yöntemini ele aldığı makalesinde, şiirin söz dizimsel özelliğinin onun anlamına etki edeceğini fark ederek yorumunu buna göre yapan Şem'î Şem'ullah Efendi'nin söz dizimi yaklaşımıyla, 20. yüzyılda divan şiirinin söz dizimine dikkat çekerek şiir şerhine yeni bir soluk kazandıran Andrews'in söz dizimi yaklaşımının benzerlikleri üzerinde durmaktadır (2012: 2252-2257).

W. Andrews, konuşma dilinin bütün serbestliklerine imkân tanıyan ve yüksek müphemiyet derecesine sahip olan divan şiirinin özel söz diziminin, söylemin tespit edilmesini sağlayan önemli bir işaret olduğunu vurgulamaktadır (2006: 40).

Divan şiirinin bu özellikli söz dizimi yapısı, çetrefilli söz dizimi sorunlarını çözmede ve söz dizimi anlam ilişkisini ele almada önemli bir kaynak olarak görülebilir.

Bu sebepten “Sözdizimsel Sanal Çizgi Yaklaşımı”nı divan şiiri örneklerinden yola çıkarak ele almanın daha açık sonuçlara ulaşmamızda etkili olacağını düşündük ve örnek olarak Nev'î Divânı'nda yer alan 183, 188 ve 249 numaralı üç gazeli seçtik (Tulum ve Tanyeri, 1977).

16. yüzyılın önemli şairlerinden olan Nev'î'nin şiirleri dil ve ifade yönünden genellikle sade olmakla birlikte şair sanatları da ustalıkla kullanmaktadır (Diriöz 1977: 93-94).

Nev'î'nin anlatımı berrak, ifade tarzı kıvrak ve etkileyicidir. Şiirlerinde verilen mesaj açık ve nettir.

“Nev'î'ye göre iyi bir şairin, şiir bilgisi, fasih lisan, belagat, olgunluk, tatlı dil, mucizevi söyleyiş gibi özelliklere sahip olması gerekmektedir. Nev'î şiirinin etkileyici, tarzının da yeni ve orijinal olduğunu ifade etmektedir” (Turan 2020: 52).

Şairin asıl başarısı gazel tarzında görülmektedir. Bunda yaşadığı yüzyılın etkisi olduğu da düşünülebilir. “XVI. yüzyılda olgunluk çağına erişen divan şiirine paralel olarak gazel nazım şeklinin de en parlak dönemine ulaştığı söylenebilir” (Turan 2007: 161).

Gazel, gerek konu gerekse şekil ve ahenk yönüyle divan şiirinin en cezbedici nazım şekillerinden biridir. “Gazelin esas konusu aşk ve sevgili, sevgilinin güzelliği, ona duyulan hasret ve bundan dolayı çekilen üzüntüdür. Bunun yanı sıra bir düşüncenin, bir hayat görüşünün, bahattan yakınma gibi başka konuların işlendiği de olur” (İpekten 1996: 442).

Nev'î'nin incelemeye çalıştığımız üç gazelinde genel olarak sevgili, âşığın istekleri, sevgilinin umursamazlığı ve âşığa ettiği eziyetler ana tema olarak ele alınmaktadır.

Şiirler incelenirken öncelikle cümlelerin öğeleri tespit edilerek öğelerin kesişmesi tablosu oluşturulmuş ve bu tabloda yer alan aynı öğeler birleştirilerek elde edilen matematiksel şekiller yorumlanmıştır.

İlk olarak Orhan Veli'nin "Bu Güzel Havalar" şiiri üzerinde herhangi bir isim vermeden yeni bir metot diyerek uyguladığımız yaklaşıma (Demirel Dönmez: 2014), metot demenin çok iddialı olacağını düşünerek burada "Sözdizimsel Sanal Çizgi Yaklaşımı" ismini verdik. Bu çalışmamızda yaklaşımın eksiklikleri telafi edilerek daha işlevsel ve kuşatıcı bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır. O günkü çalışmamızda geometrik şekilleri oluşturan öğelere karşılık gelen kelimeler yorumlanarak bir sonuca ulaşılmış ve bunun neticesinde doğal değil de zorlama bir anlam ilişkisinin kurulmaya çalışıldığı görülmüştür. Ancak daha sonra öğeler tablosunda oluşan geometrik şekillere bir bütünlük içerisinde kuş bakışı bir yaklaşımın daha doğal ve anlamlı sonuçlara ulaştırdığı tespit edilmiş ve burada da bu yol takip edilmiştir.

1. İsterüz Redifli Gazel

Âşıkuz dîvâneyüz bağ ile gülzâr isterüz
Bir güle bağlanmışuz illâ ki bî-hâr isterüz

Şâm-ı hecri mihr-i ruhsâriyle rûz-ı îd eder
Âşıkun kadrin bilür âlemde bir yâr isterüz

Gül gibi her gördüğü hâr u hasa yüz vermeyüp
Mâil-i ehl-i hevâ bir serv-reftâr isterüz

Kasd ederse gerd-i râhın görmege çeşm-i rakîb
Sürmeyi gözden siler bir şûh-ı ayyâr isterüz

Hatt-ı bâkî bulmağa gülzâr-ı fânîden bugün
Nev'iyâ sâgar sunar bir lâle-ruhsâr isterüz

1. Cümle: Âşıkuz
Yüklem: Âşıkuz
2. Cümle: Dîvâneyüz
Yüklem: Dîvâneyüz
3. Cümle: Bağ ile gülzâr isterüz
Belirtisiz nesne: Bağ ile gülzâr
Yüklem: İsterüz
4. Cümle: Bir güle bağlanmışuz
Dolaylı tümleç: Bir güle

Yüklem: Bağlanmışuz

5. Cümle: İllâ ki bî-hâr isterüz.

Zarf tümleci: İlla ki

Zarf Tümleci: Bî-hâr

Yüklem: İsterüz

6. Cümle: Şâm-ı hecri mihr-i ruhsâriyle rûz-ı îd eder Âşıkun kadrin bilür âlemde bir yâr isterüz

Belirtisiz nesne: Şâm-ı hecri mihr-i ruhsâriyle rûz-ı îd eder Âşıkun kadrin bilür (bir yâr)

Dolaylı tümleç: Âlemde

Belirtisiz Nesne: Bir yâr

Yüklem: İsterüz

7. Cümle: Gül gibi her gördüğü hâr u hasa yüz vermeyüp Mâil-i ehl-i heva bir serv-reftâr isterüz

Belirtisiz Nesne: Gül gibi her gördüğü hâr u hasa yüz vermeyüp Mâil-i ehl-i heva bir serv-reftâr

Yüklem: İsterüz

8. Cümle: Kasd ederse gerd-i râhın görmege çeşm-i rakîb Sürmeyi gözden siler bir şûh-ı ayyâr isterüz

Belirtisiz nesne: Kasd ederse gerd-i râhın görmege çeşm-i rakîb Sürmeyi gözden siler bir şûh-ı ayyâr

Yüklem: İsterüz

9. Cümle: Hatt-ı bâkî bulmağa gülzâr-ı fânîden bugün Nev'iyâ sâgar sunar bir lâle-ruhsâr isterüz

Zarf Tümleci: Hatt-ı bâkî bulmağa gülzâr-ı fânîden

Zarf Tümleci: Bugün

Belirtisiz Nesne: Sâgar sunar bir lâle-ruhsâr

Yüklem: İsterüz

Tablo 1: İsterüz Redifli Gazelde Öğelerin Kesişmesi

1. Cümle	Yüklem			
2. Cümle	Yüklem			
3. Cümle	Belirtisiz Nesne	Yüklem		
4. Cümle	Dolaylı Tümleç	Yüklem		

5. Cümle	Zarf Tümleci	Zarf Tümleci	Yüklem	
6. Cümle	Belirtisiz Nesne	Dolaylı Tümleç	Belirtisiz Nesne	Yüklem
7. Cümle	Belirtisiz Nesne	Yüklem		
8. Cümle	Belirtisiz Nesne	Yüklem		
9. Cümle	Zarf Tümleci	Zarf Tümleci	Belirtisiz Nesne	Yüklem

Tabloya baktığımızda 1., 2., 3., 4., 7. ve 8. cümlelerde yüklemlerin; 3., 6. 7. ve 8. cümlelerde ise nesnelerin paralel bir çizgide yer aldığı görülmektedir.

Paralel olan öğeler, simetriyi sağlayan birer unsur olarak görülebilir ancak öğelerin dizilişinde gördüğümüz bu paralelliği simetri olarak değerlendirmemiz doğru olmayacaktır.

Karagözlü, divan şiirinde simetriyi ele aldığı makalesinde simetri ve paralelizmin birbirine karıştırıldığını belirterek simetrinin bir bütünün birbirinin yansıması olan iki parça halinde ortaya çıkan özelliği, paralelizmin ise bir bütün içerisinde birbirini tekrar eden, birbirine denk düşen söz ve söz gruplarının kullanılması ile ilgili olduğunu belirtir (Karagözlü 2015: 1492).

Burada tespit etmiş olduğumuz paralel öğeler alt alta gelen aynı sırayı takip eden aynı öğeleri ifade etmektedir. Bu paralelliğin anlam açısından da bir paralellik ve anlam ilgisi içermesi bu yaklaşımı değerli kılacaktır.

Özerol'un, Bâkî'nin şiirlerindeki ikilemeleri ele aldığı çalışmasında ise paralelliğin anlamsal boyutuyla karşılaşmaktayız. Makalede yapısal bir boyut içermeyen paralelliğin söz düzeni içerisinde anlama sunduğu katkı dikkat çekmektedir (2012: 71-82).

Dolayısıyla yakın veya eş anlama sahip öğelerin yapısal olarak da bir paralellik göstermesi her zaman mümkün olmayabilir.

1. ve 2. cümlelerde yüklem paralel: Âşıkuz = Dîvâneyüz

Anlam olarak âşık ve divane arasında kolaylıkla bir ilgi kurabiliriz. Divan şiirinde divanelik âşıkların bir sıfatı olarak sık sık kullanılmaktadır. "Âşkta mantık olmadığı gibi sorgulama da yoktur. Bu yönüyle de aşk aklın ötesinde bir yerde durur. Bazı hâl ve durumlar var ki bunlar akılla izah edilemez. Bu bağlamda âşıklar divanedirler" (Erkal 2014: 226).

2.ve 4. cümlelerde yüklem paralel: İsterüz = Bağlanmışuz

İstemek ve bağlanmak fiillerinin paralelliği anlamsal bir ilgi de içermektedir. “Sevmek, içten bağlı olmak” anlamlarına gelen bağlanmak fiili (Türkçe Sözlük: 2005, 180), istemek fiilinin “İstek duymak, arzulamak” anlamlarıyla tam olarak örtüşmektedir: İnsan sevdiğini arzular.

7. ve 8. cümlelerde yüklemeler paralel: İsterüz = İsterüz

Bu cümlelerde redif olan sözcüklerin paralel kullanımı sözcüğü vurgulamak ve belirginleştirmek olarak değerlendirilebilir. Ne istediğinin farkında olan şairin bu isteğinde çok ısrarcı ve kararlı olduğu düşünülebilir.

3. ve 6. cümlelerde nesneler paralel: Bağ ile gülzâr = Şâm-ı hecri mihr-i ruhsâriyle rûz-ı îd eder âşıkun kadrin bilür (bir yâr)

Bağ (Bahçe) = Şâm-ı hecri mihr-i ruhsâriyle rûz-ı îd eder (bir yâr) (ayrılık gecesini yüzünün aydınlığıyla bayram gününe çeviren bir sevgili)

Gülzâr (Gül bahçesi) = Âşıkun kadrin bilür (bir yâr) (sevenin kıymetini bilen bir sevgili)

Bahçe ile ayrılık gecesini dahi bayram gününe çeviren sevgilinin yüzünün aydınlığı; gül bahçesi ile sevgilinin sevene kıymet veren kadirşinaslık yönü bağdaştırılmıştır.

7. 8. cümlelerde nesneler paralel: Gül gibi her gördüğü hâr u hasa yüz vermeyüp Mâ'il-i ehl-i heva bir serv-reftâr = Kasd ederse gerd-i râhın görmege çeşm-i rakîb sürmeyi gözden siler bir şûh-ı ayyâr

Gül gibi her gördüğü vasıfsız kimselere yüz vermeyip arzu dolu kimselere meyleden servi gibi salınan (bir sevgili) = rakip yolunun toprağını görmek için harekete geçtiğinde rakibin gözünden sürmesini çeken cesur, çevik (bir sevgili).

Sevgilinin vasıfsız kimselere yüz vermeyip arzu dolu kimselere meyletmesi, cesur ve çevik olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Yapısal olarak paralel olan öğelerin anlam açısından da bir yakınlık içerdiği görülmektedir.

Gazelde yer alan zarf tümleçleri tam bir “z” çizmektedir. İlk zarf tümleci beşinci cümlede yer almaktadır.

5. cümle yatay: İllâ ki → bî-hâr

Mutlaka → Dikensiz

İlla ki, mutlaka dikensiz (olmalıdır). Şair sevgilinin dikensiz bir gül gibi olmasını istemektedir.

Divan şiirinde diken, genellikle rakibi temsil ederek sevgiliye ulaşmada bir engel olarak görülmektedir. Dikensiz gül sembolü ise sevgiliyle ilgili olarak kullanılmaktadır. “Şairlerin dikensiz gül imajını sık sık kullanmalarında sevgiliye kavuşmadaki zorlukların, engellerin ortadan kalkması düşüncesi vardır” (Özerol 2020: 26).

Şiirde yer alan dolaylı tümleçler ise 4. cümleden 6. cümleye dışa doğru dar bir açı çizmektedir: Bir güle → âlemde

Anlam açısından yorumlayacak olursak, “bir gül” şairin gönlündeki, iç âlemindeki sevgiliyi temsil etmektedir, “âlemde” tümlecinin gülden dışa doğru bir hat çizmesini iç âlemde dış dünyaya doğru uzanan bir yol olarak düşünebiliriz. Yani şair iç dünyasında olan sevgilinin dış dünyada da zahir olmasını istemektedir.

Ögeleri kendi içerisinde ayrı ayrı ele aldığımızda da anlamlı sonuçlar ortaya çıkmaktadır ancak tablonun tamamına bir bütün olarak yaklaşmak daha geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Bu nedenle ögelerin kesişmesi tablosunda her ögenin çizdiği yol ayrı ayrı değil ögelerin tamamının bütünlüğü içerisinde değerlendirilmelidir.

İsterüz redifli gazelin ögelerin kesişmesi tablosuna bir bütün olarak bakacak olursak; nesnenin ve yüklemnin aynı yöne doğru birbirini takip eden dik açılı üçgenler, nesneyle dolaylı tümlecin birleşerek tam bir üçgen, dolaylı tümleçle zarf tümlecinin yine bu cümlede bir üçgenin tepesini oluşturduğunu görmekteyiz. Bu sanal üçgenler ne anlama gelebilir?

Tarih boyunca bir sembol olarak kullanılan üçgene pek çok anlam yüklenerek bir kutsiyet atfedildiği görülür.

“Üç sayısı, sembolik anlamlarının bir bölümünü üçgen şekline devretmiştir. Üçgen sembolizmiyle üç sayısının sembolizmi arasında benzerlikler vardır. İnsanoğlunun, bazı geometrik şekillere kutsallık yüklediği bilinmektedir. Kutsal geometri anlayışında dini gelenekte varoluşumuzun üç seviyesini (ruh, zihin ve beden) simgeleyen, kozmosun özgün uyumunu gösteren üç geometrik şeklin (daire, üçgen ve kare) temel alındığı ileri sürülür. Kutsal mimarinin temellerinden biri olan üçgen, daire ve kare arasındaki geçiş formu olarak görülür.” (Üstünova: 2010, 187)

Üçgen bazen de birbiriyle bağlantılı öge ve durumları ifade eden bir terim olarak kullanılır.

“Üçgen arzu” şeklinde Türkçeye çevrilmiş olan edebiyat kuramında üçgenin birleştirici yönü üzerinde durulmaktadır. “René Girard tarafından geliştirilen arzunun kendiliğinden oluştuğu kabulüne itiraz ederek tüm arzuların “öteki”nden (dolayımlayıcı) kaynaklandığını öne süren “üçgen arzu” veya “mimetik arzu” modeliyle özne, nesne ve dolayımlayıcının oluşturduğu üçlü ilişki vurgulanmaktadır.” (Ayaydın Cebe: 2020, 84)

Lengüistikte ise kavram, kelime ve varlık arasındaki ilişki sorunsalında kelimenin ses-semantik düzeninin yapısını ifade edebilmek için “semantik üçgen” modeli kullanılmaktadır. (Şanjarhan: 2011, 368)

Gerek sembol olarak gerekse edebiyatta ve dilde üçgenin birleşmeyi ve ilişkiyi ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.

Şiirde ögelerin birleşmesi sonucu ortaya çıkan bu üçgen şekillerinin yoğunlaştığı cümlelerin şiirin anlamının mündemiç olduğu cümle olduğunu ve şiirin ana fikrinin burada yoğunlaştığını düşünmekteyiz.

İsterüz redifli gazelde üçgenlerin en fazla görüldüğü cümle 6. cümledir. Bu cümlede üçgenin birleşme noktasını oluşturan ögeler nesne ve yüklemidir:

Belirtisiz Nesne: bir yâr

Yüklem: isterüz

Gazelin tamamından açıkça anlaşılan duygu, şairin bir yâr istediğidir. Şair, gazel boyunca istediği sevgilinin nasıl olması veya olmaması gerektiği üzerinde durur.

Şekil olarak üçgenlerin birleşme noktalarında yer alan ögeler şairin en muhtasar özetidir.

Nesne: Bir yâr

Yüklem: İsterüz

6. cümlelerin tamamına bakacak olursak: Şâm-ı hecri mihr-i ruhsâriyle rûz-ı îd eder Âşıkun kadrin bilür âlemde bir yâr isterüz

Bu cümlede, şairin istediği sevgilinin özelliklerini görebiliyoruz. İlk olarak şair bu sevgiliyi dünyada istiyor, ikinci olarak bu sevgili öyle biri olmalı ki yüzünün aydınlığıyla ayrılık gecesini bile bayram gününe çevirebilmeli, üçüncü olarak kadir, kıymet bilmeli, sevene değer vermeli. Yüzün aydınlığı, “yüzü ak olmak” deyiimiyle ilişkilendirildiğinde saf, temiz anlamları da ortaya çıkar. Şair yüzü güneş gibi güzel aynı zamanda kadirşinas, saf ve temiz olan bir sevgili istemektedir yani iç ve dış güzelliğin her ikisine de sahip olan bir sevgili.

2.Bilmez Redifli Gazel

O şeh berdâr-ı ‘ışk olmaga lââyık olduğum bilmez

Benüm Mansûr-veş fennümde fâ’ik olduğum bilmez

Bilür kendüye mâ’il olduğum dilber benüm ammâ

Ne yüzden sevdüğüm ne hüsne ‘âşık olduğum bilmez

Nice sunsun bana ehl-i selâmet âfiyet câmın

Mahabbet bâdesinden kimse ayık olduğum bilmez

Beni Mecnûn-ı şeydâ kıldugun hep tuydı ‘âkiller

Yolunda ‘ışk ile kim kaldı Vâmık olduğum bilmez

Yüzüm nergis gibi zerd itmek ister Nev’iyâ ol meh

Gamından lâle-veş kana boyanuk olduğum bilmez

1. Cümle: O şeh berdâr-ı ‘ışk olmaga lââyık olduğum bilmez

Özne: O şeh

Belirtili Nesne: Berdâr-ı ‘ışk olmaga lââyık olduğum

Yüklem: Bilmez

2. Cümle: Benüm Mansûr-veş fennümde fâ'ik oldugum bilmez
Belirtili nesne: Benüm Mansûr-veş fennümde fâ'ik oldugum
Yüklem: bilmez
3. Cümle: Bilür kendüye mâ'il oldugum dilber benüm ammâ
Yüklem: Bilür
Belirtili Nesne: Kendüye mâ'il olduğum
Özne: dilber
Belirtili nesne: Benüm
4. Cümle: Ne yüzden sevdüğüm ne hüsne 'âşık oldugum bilmez
Belirtili Nesne: Ne yüzden sevdüğüm ne hüsne 'âşık olduğum
Yüklem: Bilmez
5. Cümle: Nice sunsun bana ehl-i selâmet 'afiyet cânın
Yüklem: Nice sunsun
Dolaylı Tümleç: Bana
Özne: Ehl-i selâmet
Belirtili Nesne: 'Afiyet cânın
6. Cümle: Mahabbet bâdesinden kimse ayık oldugum bilmez
Belirtili nesne: Mahabbet bâdesinden
Özne: Kimse
Belirtili nesne: Ayık olduğum
Yüklem: Bilmez
7. Cümle: Beni Mecnûn-ı şeydâ kıldugun hep tuydı 'âkiller
Belirtili Nesne: Beni Mecnûn-ı şeydâ kıldugun
Zarf Tümleci: Hep
Yüklem: Tuydı
Özne: 'Âkiller
8. Cümle: Yoluñda 'ışk ile kim kaldı
Dolaylı Tümleç: Yoluñda
Zarf Tümleci: 'Işk ile
Özne: Kim
Yüklem: Kaldı
9. Cümle: Vâmık oldugum bilmez
Belirtili Nesne: Vâmık oldugum

Yüklem: Bilmez

10. Cümle: Yüzüm nergis gibi zerd itmek ister Nev'iyâ ol meh

Belirtisiz Nesne: Yüzüm nergis gibi zerd itmek

Yüklem: ister

Özne: ol meh

11. Cümle: Gamından lâle-veş kana boyanuk olduğum bilmez

Belirtili Nesne: Gamından lâle-veş kana boyanuk olduğum

Yüklem: Bilmez

Tablo 2: *Bilmez* Redifli Gazelde Öğelerin Kesişmesi

1. Cümle	Özne	Belirtili Nesne	Yüklem	
2. Cümle	Belirtili Nesne	Yüklem		
3. Cümle	Yüklem	Belirtili Nesne	Özne	Belirtili Nesne
4. Cümle	Belirtili Nesne	Yüklem		
5. Cümle	Yüklem	Dolaylı Tümluç	Özne	Belirtili Nesne
6. Cümle	Belirtili Nesne	Özne	Belirtili Nesne	Yüklem
7. Cümle	Belirtili Nesne	Zarf Tümluci	Yüklem	Özne
8. Cümle	Dolaylı Tümluç	Zarf Tümluci	Özne	Yüklem
9. Cümle	Belirtili Nesne	Yüklem		
10. Cümle	Belirtisiz Nesne	Yüklem	Özne	
11. Cümle	Belirtili Nesne	Yüklem		

Ögelerin kesişmesi tablosunda çoğu cümlede neredeyse eşit sayıda ters yöne doğru uzanan üçgenler görülmektedir. Gazelin bütününde olumlu ve olumsuz anlamlar yan yana yer almaktadır. Şiirin redifini oluşturan “bilmez” fiili, öncesindeki olumlu anlamı olumsuzlamaktadır.

2., 3., 4., 5., 6. ve 7. cümlelerde zıt yöne doğru uzanan üçgenler zıt anlamlara işaret etmektedir. 2., 4. ve 6. cümlelerde bu zıt anlamlılık kesintisiz bir şekilde, 3. cümlede birleşik cümle yapısı içerisinde devam etmektedir. 5. ve 7. cümleler ise yapıcı olumlu olmakla beraber anlamca olumsuzluk içermektedir.

2. cümle: Benüm Mansûr-veş fennümde fâ'ik oldugum bilmez

Ögelerin kesişme tablosunda ikinci cümlede uçları birleşen ve zıt yönlerde doğru uzanan iki üçgen şekliyle karşılaşmaktayız. Sola doğru uzanan üçgeni nesne oluştururken bu üçgenin uçlarıyla birleşerek sağa doğru uzanan üçgeni bir önceki cümlelerin öznesi ile 2. cümlelerin yüklemi oluşturmaktadır. Cümlelerin anlamının zıt yöne doğru bakan üçgenlere eşlik ettiği görülür: Benim ilimimde seçkin, usta olduğumu (ben ilimimde ustayım) / bilmez (fakat o sevgili bunu bilmez).

4.cümle: Ne yüzden sevdüğüm ne hüsne 'âşık oldugum bilmez

Tabloda 4. cümleye baktığımızda uçları birleşen sağa ve sola doğru uzanan iki üçgenle karşılaşırız. Anlam bakımından zıtlıklar devam etmektedir: Niçin sevdiğimi (seviyorum), hangi güzelliğine niçin âşık olduğumu (âşığım) / (sevgili) bilmez.

6.Cümle: Mahabbet bâdesinden kimse ayık oldugum bilmez

6. Cümle yüklemelerin en yoğun olduğu cümledir. İkiyi sağa ikisi sola bakan toplam dört üçgenin yer aldığı bu cümlede anlam olarak da şiirin tamamına hâkim bir derinlik beklenmektedir: Aşk şarabından ayık olduğumu / hiç kimse bilmez. Aşk şarabını içtim ve sarhoş olmadım bunu kimse bilmediği için hâlimi, sevgili de dahil, kimse bilmez.

3. Cümle: Bilür kendüye mâ'il oldugum dilber benüm ammâ

Şekil olarak zıt yönlerde doğru uzanan iki üçgen olmakla birlikte sağa doğru uzanan üçgenin oldukça dar bir açı çizdiği görülmektedir. Cümledeki olumlu anlamı redifin tam zıddı olan “bilür” yüklemi verirken “ammâ” edatı olumsuz anlama işaret eder.

5. Cümle: Nice sunsun bana ehl-i selâmet 'afiyet câmın

Tabloda birbirinden uzakta ters yönlerde uzanan iki üçgenle karşılaşmaktayız. yapıcı olumlu anlamca olumsuz olan bu cümlede olumsuzluk anlamını “nice” soru edatı sağlamaktadır: Selamet ehli bana esenlik kadehini nasıl sunsun (sunamaz). Aşk şarabı öyle bir ayıltmıştır ki âşığı selamet ehli afiyet kadehini nasıl sunsun!

7. Cümle: Beni Mecnûn-ı şeydâ kıldugun hep tuydı 'âkiller

Uçları birleşen farklı yönlerde bakan iki üçgen şeklinin karşılık geldiği anlam yapıcı olumlu olmakla birlikte zıtlıklar da mevcuttur: Beni çıldırmış Mecnun'a çevirdiğini

bütün akıl sahipleri duydu. “Mecnûn” ve “şeydâ” sözcükleri akıl yoksunluğunu ifade ederken “âkil” akıl sahipleri anlamıyla bunlara zıt bir anlam içermektedir.

Üçgenlerin varlığı yedinci cümleden sonra yerini paralel uzanan çizgilere bırakmaktadır. 9., 10. ve 11. cümlelerde nesne ve yüklemın paralel bir çizgide ilerlediği görülür.

Nesneler: Vâmık olduğum, yüzüm nergis gibi zerd itmek, gamından lâle-veş kana boyanuk olduğum

Yüklemler: Bilmez, ister, bilmez

Şeklen görülen paralellik anlamda da devam etmektedir: Vâmık, nergis ve lale âşığa, bilmez ve ister yüklemleri ise sevgiliye işaret etmektedir.

3.Döndürdün Redifli Gazel

Bu cûy-i eşküme çeşmüm habâba döndürdün

Teni şu nâle kılan âsiyâba döndürdün

Döne döne beni hecr odına kebâb itdün

Vefâ vü lutfunı nâr-ı âzaba döndürdün

Ele alup dili evvel dönüp yine âhir

Şikest idüp anı câm-ı şarâba döndürdün

Libâs-ı köhne-i sabrı gamunla pâreledün

Havâya karşı turan şol sehâba döndürdün

Kıyâmeti koparup gam döküldi necm-i sirişk

Bu cism-i Nev'îyî çarh-ı harâba döndürdün

1. Cümle: Bu cûy-i eşküme çeşmüm habâba döndürdün

Dolaylı tümleç: Bu cûy-i eşküme

Belirtili Nesne: Çeşmüm

Dolaylı Tümleç: Habâba

Yüklem: Döndürdün

2. Cümle: Teni şu nâle kılan âsiyâba döndürdün

Belirtili Nesne: Teni

Dolaylı Tümleç: Şu nâle kılan âsiyâba

Yüklem: Döndürdüñ

3. Cümle: Döne döne beni hecr odına kebâb itdüñ

Zarf Tümleci: Döne döne

Belirtili Nesne: Beni

Dolaylı Tümleç: Hecr odına

Yüklem: Kebâb itdüñ

4. Cümle: Vefa vü lutfunı nâr-ı 'azaba döndürdün

Belirtili Nesne: Vefâ vü lutfunı

Dolaylı Tümleç: Nâr-ı âzaba

Yüklem: Döndürdüñ

5. Cümle: Ele alup dili evvel dönüp yine âhir şikest idüp anı câm-ı şarâba döndürdüñ

Zarf tümleci: Ele alup

Belirtili nesne: Dili

Zarf Tümleci: Evvel dönüp yine âhir şikest idüp

Belirtili Nesne: Anı

Dolaylı Tümleç: Câm-ı şarâba

Yüklem: Döndürdüñ

6. Cümle: Libâs-ı köhne-i sabrı gamuñla pâreledüñ

belirtili nesne: Libâs-ı köhne-i sabrı

Zarf Tümleci: Gamuñla

Yüklem: Pâreledüñ

7. Cümle: Havâya karşı turan şol sehâba döndürdüñ

Dolaylı Tümleç: Havâya karşı turan şol sehâba

Yüklem: Döndürdüñ

8. Cümle: Kiyâmeti koparup gam döküldi necm-i sirişk

Zarf tümleci: Kiyâmeti koparup

Özne: Gam

Yüklem: Döküldi

Zarf Tümleci: Necm-i sirişk

9. Cümle: Bu cism-i Nev'î'yî çarh-ı harâba döndürdün

Belirtili nesne: Bu cism-i Nev'î'yî

Dolaylı Tümleç: Çarh-ı harâba

Yüklem: Döndürdün

Tablo 3: Döndürdün Redifli Gazel Öğelerin Kesişmesi

1. Cümle	Dolaylı Tümleç	Belirtili Nesne	Dolaylı Tümleç	Yüklem		
2. Cümle	Belirtili Nesne	Dolaylı Tümleç	Yüklem			
3. Cümle	Zarf Tümleci	Belirtili Nesne	Dolaylı Tümleç	Yüklem		
4. Cümle	Belirtili Nesne	Dolaylı Tümleç	Yüklem			
5. Cümle	Zarf Tümleci	Belirtili Nesne	Zarf Tümleci	Belirtili Nesne	Dolaylı Tümleç	Yüklem
6. Cümle	Belirtili Nesne	Zarf Tümleci	Yüklem			
7. Cümle	Dolaylı Tümleç	Yüklem				
8. Cümle	Zarf Tümleci	Özne	Yüklem	Zarf Tümleci		
9. Cümle	Belirtili Nesne	Yüklem	Dolaylı Tümleç			

2., 3., 4., 5. ve 7. cümlelerde aynı yöne doğru uzanan iç içe geçmiş üçgenler görülmektedir.

2. Cümle: Teni şu nâle kılan âsiyâba döndürdün

Öğelerin kesişmesi tablosunda aynı yöne doğru uzanan adeta sarmal şeklinde üç üçgen görülmektedir. Anlam olarak da bir devingenlik söz konusudur, değirmenin dönüşüyle üçgenlerin sıralanışı benzer çağrışımlar içermektedir: Vücudu şu inleyen değirmene döndürdün, inleyerek dönüp duran değirmene çevirdin.

3. Cümle: Döne döne beni hecr odına kebâb itdüh

Tabloda sağa doğru uzanan yine iç içe geçmiş üç üçgenle karşılaşmaktayız. Anlam olarak da yine bir dönme, tekrar etme eylemiyle karşılaşmaktayız: Döne döne, tekrar tekrar beni ayrılık ateşinde kebab gibi yaktın. Ayrıca kebabın pişirilmesinde de yine bir çevirme, döndürme eylemi yer alır.

4. Cümle: Vefâ vü lutfunı nâr-ı âzaba döndürdün

Şekil olarak sola doğru uzanan ardışık üç üçgen şekli döndürmek fiilinin anlamında birleşmektedir: Bağlılık ve iyiliğini ızdırap ateşine çevirdin.

5. Cümle: Ele alup dili evvel dönüp yine âhır şikest idüp anı câm-ı şarâba döndürdün

5. Cümlede diğer cümlelerden farklı olarak dört üçgen görülmektedir. Yine iç içe geçmiş olan üçgenlerin bu cümlede en üst seviyeye ulaşması şiirin ana fikrinin bu cümlede aranması gerektiğine işaret etmektedir: Gönlü eline alıp onu döndürerek, elinde çevirerek şarap kadehine döndürdün. Şair sevgiliye gönlümü evirip çevirerek şarap kadehine benzettin yani gönlüm senin elinde oyuncak oldu, sevgimin kıymetini bilmedin demektir. Gazelin tamamında da sevgilinin tekrar eden eziyetlerinden bahsedilmektedir.

6. Cümle: Libâs-ı köhne-i sabrı gamunla pâreledün

Ögeleri birleştiren eğrilerin bu cümlede herhangi bir birleşme oluşturmadan teğet geçtiği görülüyor, bu cümlede döndürmek fiilinin geçmeyişi şekil ve anlam uyumuna dikkat çekmektedir: Sabır elbisesini kederinle parça parça ettin, senden kaynaklanan keder, sıkıntı sabrımı bitirdi.

7. Cümle: Havâya karşı turan şol sehâba döndürdün

Bu cümlede birbirini takip eden iki üçgen görülüyor. Beni rüzgâra karşı duran şu buluta çevirdin diyerek şair, rüzgârın karşısındaki bulut kadar çaresiz olduğunu ifade ediyor.

8. cümle: Kıyâmeti koparup gam döküldi necm-i sirişk

Bu cümlede aynı doğru üzerinde farklı yönlerde bakan iki üçgen onların ortasından geçen bir doğru, sola bakan üçgenin ucuna uzanan paralel bir şekilde karşılaşmaktayız. Şekillerin karmaşıklığı anlamda da görülmektedir: Senin kederin kıyameti kopardı ve yıldızlar gibi gözyaşlarım döküldü. Şair kederde son noktaya gelir sevgilinin gönlüne ettiği eziyetler, hissettiği acı artık katlanılmaz olmuştur ve bu üzüntü gözyaşı olup dışarı taşar.

Döndürmek redifli gazelinde şair döndürmek redifiyle bir sürekliliği, devamlılığı anlatır, sevgilinin eziyetlerinin arka arkaya gelmesi yine dönen sembollerle anlatılır, bu semboller kimi zaman değirmen kimi zaman çevrilerek pişen bir kebab olur. Anlamdaki bu devam eden dönme hâli ögelerin kesişme tablosuna aynı yöne bakan birbirini takip eden üçgenler şeklinde yansır.

Sonuç

Nev'î'nin üç gazelini "Sözdizimsel Sanal Çizgi Yaklaşımı"yla ele almış olduğumuz bu çalışmada anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.

Ögelerin kesişmesi tablolarında her ögenin oluşturduğu sanal çizgilerin meydana getirdiği geometrik şekiller birlikte yorumlandığında anlamlı sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür.

İsterüz redifli gazelde, dik açılı üçgenler, keskin çizgiler ve paralel şekiller görülmektedir. Bu şekillerin şiirin anlamıyla da örtüştüğü, şairin isteğindeki kararlılığına işaret ettiği düşünülebilir.

Bilmez redifli gazelde, ters yönlerde doğru uzanan üçgenler yer almaktadır. Şiirin anlamına baktığımızda zıt anlamların bir arada bulunduğu görülmektedir.

Döndürdün redifli gazelde ise redifin anlamıyla da bağlantılı olarak genellikle bir devinim ve dönme, döndürme, çevirme eylemleriyle karşılaşmaktayız. Şiirin ögeler tablosu da anlamla paralellik gösterir. İç içe geçmiş, birbirini takip eden, tekrar eden üçgenler bir sarmalı andırarak âdetâ şiirin anlamına eşlik eder.

İncelemeye çalıştığımız her üç şiirde de ortaya çıkan geometrik şekillerle anlamın bu kadar net bir şekilde kesişmesi heyecan vericidir. “Sözdizimsel Sanal Çizgi Yaklaşımı”nın özellikle divan şiirine uygulanmasının söz dizimi anlam ilişkisinin açıklanmasına ve anlam çözümlemelerine farklı bir bakış açısı kazandıracağına inanmaktayız.

KAYNAKLAR

ANDREWS, Walter G., (2006), **Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı**, İletişim Yayınları, İstanbul.

AYAYDIN CEBE, Günil Özlem; AKBAŞ ARSLANOĞLU, Gamze, (2020), “Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri’deki Üçgen Arzular Işığında Teorik Ve Teolojik Evrenselliği Sorgulamak”, **Millî Folklor**, C. 16, S. 125, s. 82-100.

BOYALIK, Mehmet Taha, (2014), **Abdülkâhir Cürcânî’nin Sözdizimi Teorisi Ve Tefsir Geleneğine Etkisi**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, İstanbul.

DEMİREL DÖNMEZ, Özlem, (2014), “Söz Dizimi Anlam İlişkisi Üzerine Yeni Bir Metot Denemesi”, **Turkish Studies**, C. 9, S. 9, s. 449-454.

DİRİÖZ, Meserret, (1977), “Nev’î”, **Türkoloji Dergisi**, C. 7, S.1, s. 83-100.

ERKAL, Abdulkadir, (2014), “Hayret’ten ‘Divâne’liğe Divan Şiiri”, **Turkish Studies**, C. 9, S. 12, s. 215-234.

İPEKTEN, Haluk, (1996), “Gazel”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 13, s. 440-442.

KARAGÖZLÜ, Volkan, (2015), “Simetri Ve Edebiyat: Klasik Türk Edebiyatında Simetrinin Görünümleri”, **Turkish Studies**, C. 10, S. 8, s. 1479-1502.

KOÇOĞLU, Turgut, (2012), “Mesnevî Şârihi Şem’î Şem’ullah’ın Şerh Yöntemi İle Walter G. Andrews’un Sözdizimsel Metin Yorumlama Yöntemi Arasındaki Benzerlik”, **Turkish Studies**, C. 7, S. 4, s. 2249-2258.

ÖZEROL, Nazmi, (2012), “Bâkî’nin Şiirlerinde İkilemelerin Sağladığı Ses Ve Söz Düzeni” **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 22, S. 2, s. 68-83.

—————, (2020), “Klasik Türk Şiirinde Bir Sembol Olarak “Diken””, **Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, S. 10, s. 23-41.

ŞANJARHAN, Bekmaganbetov, ATMACA, Emine, (2011), “Semantik Üçgen Etrafındaki Düşünceler”, **Turkish Studies**, C. 6, S.4, s.367-372.

TULUM, Mertol ve TANYERİ, M. Ali (1977), **Nev’î Divan**, İ.Ü.E.F Yayınları, İstanbul.

TURAN, Selami, (2007), “Aşkın Terennümü: Eski Türk Edebiyatında Gazel”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 5, S. 10, 155-196.

TURAN, Veysi, (2020), “Nev’î’de Şair ve Şairlik Anlayışı”, **International Journal of Filologia**, C. 3, S. 3, s. 37-54.

Türkçe Sözlük, (2005), TDK Yayınları, Ankara.

ÜSTÜNOVA, Kerime, (2010), "Giresun’da Yaşatılan Sacayağından Geçme Geleneğinde ‘Sacayağı’ ve ‘Üç’ Ne Anlatıyor?", **Bilig**, S. 52, s.181-194.